KLÍČOVÉ KOMPETENCE A EJP

Jiřina Zahradníková

Abstrakt: Rozvoj klíčových kompetencí je základním vzdělávacím cílem rámcových vzdělávacích programů. Promítají se i do konkrétních učebních plánů cizích jazyků, které obsahují kromě vymezení požadovaných znalostí a komunikativních dovedností také učební strategie. Nástroj pro zjištění míry dosažení základních klíčových kompetencí je Evropské jazykové portfolio. Deskriptory EJP vycházejí z úrovní osvojení cizího jazyka podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky. Elektronická podoba EJP se snaží přispět k jednoduššímu přístupu k metodám autoevaluace ze strany žáků a učitelů. Projekt KCVŠJ, VÚP a NÚOV EJP v praxi sleduje možnosti rozšíření jeho využití v jazykovém vyučování.

Klíčová slova: Klíčové kompetence, rámcový vzdělávací program, učební strategie, Evropské jazykové portfolio, Společný evropský referenční rámec pro jazyky

Abstract: *Development of key competencies is the basic objective of the general educational programs. They are reflected in actual study programs of foreign languages, which contain not only the language knowledge and competence, but also the learning strategies. One tool of measuring of the achievement of the key competencies is the European Language Portfolio. Descriptions of ELP use six international language levels of Common European Framework of Reference. The electronic version of ELP helps the easier access to self evaluation of students and teachers. The Project „EJP v praxi", lead by KCVŠJ, VÚP and NÚOV, tries to follow possibilities to enlarge its usage in language education.*

Key words: *Key competencies, general educationalprogram, learning strategies, European Language Portfolio, Common European Framework of Reference*

1 Úvod

Didaktika CJ je věda stejně živá a neustále se vyvíjející jako jazyk sám. Proto nás vždy zajímá, nakolik teorie a výsledky vědeckého bádání ovlivňují konkrétní praxi a nakolik jazyková praxe, institucionální změny a celková situace ve společnosti přinášejí podněty pro další teoretické bádání. Didaktika cizích jazyků nutně reaguje na změny, které ovlivňují učení se cizímu jazyku. Možnost přístupu k různým zdrojům učení mimo školní výuku a učebnici cizího jazyka, kontakt s autentickým prostředím a rodilým mluvčím vyžadují, aby byl žák připraven na využití různých učebních strategií, které umožní zvýšit podíl autonomního učení a budou odpovídat i perspektivě celoživotního vzdělání. Didaktika cizích jazyků se tedy nutně zabývá nejen tím, jak hodnotit znalosti a dovednosti žáka, ale i

tím, jak zjistit, že žák rozvíjí všechny potřebné strategie obecné učební kompetence. Důležitou úlohu v této oblasti didaktiky má jazykové portfolio.

1 Klíčové kompetence a RVP

V rámcovém vzdělávacím programu je definován hlavní vzdělávací cíl. Tím je rozvíjení klíčových kompetencí. K utváření jednotlivých kompetencí dochází průřezově ve všech předmětech a každý jednotlivý předmět v určité míře přispívá k rozvoji všech klíčových kompetencí. I ve výuce cizího jazyka ovlivňuje zaměření na rozvoj klíčových kompetencí celkové pojetí vzdělávacího obsahu. Jazykové vyučování rozvíjí všechny klíčové kompetence (k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanskou i pracovní). V učebních plánech je takový cíl jasně deklarován. Důležité je, zda máme nástroje, které nám poskytnou zpětnou vazbu a umožní nám dozvědět se, zda jsme takového cíle skutečně také dosáhli. Je-li jednou z klíčových kompetencí i kompetence k učení, je třeba zaměřit se při výuce na strategie, které vedou k větší autonomii žáka při osvojování si cizího jazyka. Takovou důležitou strategií je autoevaluace.

2 Evropské jazykové portfolio

Hledáme-li nástroje zjištění, že žák má širokou škálu znalostí, dovedností i učebních strategií, mohlo by nám pomoci Evropské jazykové portfolio (EJP). Jako didaktická metoda pro zjištění zpětné vazby se ale zatím EJP běžně nevyužívá.

Termín portfolio figuruje jako oficiální odborný pedagogický termín již od r. 1995. Do oboru pedagogiky a didaktiky se dostal přenosem z jiných odvětví (bankovnictví, architektura). Podrobné informace o portfoliu jako nástroji shromažďování informací o postupu v učení s příklady z praxe najdeme např. na stránkách CERMATu, který se výsledky ve vzdělávání zabývá.[1]

Jazykové portfolio je pouze jedním z mnoha možných portfolií, které umožňují žákům, rodičům i učitelům zjišťovat výsledky učení.

Pokud chceme vědět něco o Evropském jazykovém portfoliu, tzn. jednotném evropském materiálu pro autoevaluaci jazykových komunikativních dovedností, odkáže nás webová stránka ministerstva školství přímo na stránky Rady Evropy, kde je celý proces tvorby a validace Evropského jazykového portfolia popsán. Jeho vznik navazuje na vytvoření Společného evropského referenčního rámce pro jazyky (SERRJ). Na tvorbě obou dokumentů spolupracovali zástupci členských zemí Rady

[1] http://www.esf-kvalita1.cz/osobni_portfolio-koncepce.php

Evropy a oba se staly základem doporučení pro rozvoj jazykové politiky jednotlivých evropských zemí.

Evropské jazykové portfolio je výsledek projektu, který probíhal v Evropském centru pro cizí jazyky v rakouském Grazu v letech 1998-2000 pod vedením Davida Littla. Jeho validovaná verze existuje pro angličtinu, francouzštinu a němčinu. Českou verzi zpracovala Radka Perclová. Výsledkem je tištěná forma pro tři věkové kategorie (do 11 let, od 11 do 15 let a od 15 do 19 let) rozdělená do šesti úrovní A1-C2 podle SERRJ. Každé EJP má tři části – jazykový pas (přehled o aktuální úrovni jazykových znalostí v různých jazycích, o vykonaných zkouškách), jazykový životopis (prostřednictvím podrobných deskriptorů jazykových dovedností dokumentuje proces učení se cizím jazykům) a soubor dokumentů a prací (osobní sbírka, která dokládá kontakt žáka s cizími jazyky).

Evropské centrum pro cizí jazyky v Grazu dál projekt zavádění evropského jazykového portfolia v jednotlivých zemích sleduje. Poslední studie z roku 2009[2] shrnuje obecný přínos zavedení EJP a uvádí kladné i problematické rysy tohoto zavádění.

Za jednoznačný přínos je považováno používání pozitivní filozofie při hodnocení komunikativních dovedností. Žák posuzuje „umím, jsem schopen" a podle toho se sám může zařadit do odpovídající úrovně A1-C2. Pozitivní stránka sebehodnocení je motivačním faktorem dalšího pokroku v učení se cizímu jazyku (popř. několika jazykům).

Praktické využití přináší část EJP jazykový pas (europass), kterým žák a student může prokázat své dosažené jazykové dovednosti. A to nejen při pohybu po evropských zemích, např. při žádosti o stáž, o studium v zahraničí, při školních výměnách, ale také při přechodu na jinou školu nebo na vyšší stupeň školy.

Dalším pozitivním přínosem EJP je jeho začlenění do základních vzdělávacích materiálů. Odpovídá pojetí vzdělávání, zaměřeného na získání klíčových kompetencí. Učení se cizímu jazyku rozvíjí komunikativní, učební a sociální kompetenci, podporuje vícejazyčnost, schopnost samostatného učení a přípravy na celoživotní vzdělávání. Odpovídá tendenci sjednocení požadavků na jazykové vzdělání v Evropě.

Po obrovském zájmu o práci s EJP a nárůstu uživatelů v letech 2002-2004 nastala určitá stagnace. Proto je současným cílem převést EJP do modernější a dostupnější elektronické podoby.

[2] **Etude** d'impact par Maria Stoicheva, Gareth Hughes et Heike Speitz **...** Centre européen pour les langues vivantes (**Graz**) http://www.**ecml**.at.

3 Elektronická podoba EJP

Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky v Plzni realizuje ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze a Národním ústavem odborného vzdělávání projekt na podporu využívání Evropského jazykového portfolia (EJP). Projekt nazvaný Evropské jazykové portfolio v praxi (CZ.1.07/1.1. 00/08.0014) je

financován z prostředků Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

Cílem projektu je vytvořit snadno dostupnou a jednoduše použitelnou elektronickou verzi EJP, podpořit a rozšířit používání EJP a motivovat žáky a pedagogické pracovníky k používání EJP ve výuce. Elektronické EJP bude uživatelům k dispozici v březnu 2011 na metodickém portálu www.rvp.cz.

V současné době je na základě spolupráce týmu jazykových odborníků a programátorů vytvářena testovací podoba elektronického EJP. Pilotní ověření tohoto produktu bude probíhat ve vybraných školách v České Republice od října 2010 do února 2011. Součástí realizace projektu je také sledování využívání stávajících tištěných verzí EJP ve školách v ČR a nabídka rozšíření stávajících možností EJP prostřednictvím úloh, ve kterých je možné procvičovat jazykové dovednosti dle jednotlivých úrovní ovládání jazyka. Tato cvičení naleznou uživatelé EJP v nové elektronické verzi EJP.

I když výsledky projektu zatím nejsou k dispozici, dotazníková akce na vybraných školách teprve probíhá a výsledky se teprve budou zpracovávat, přesto už dnes vidíme, že situace v ČR je velmi podobná situaci v zahraničí. I u nás po prvním seznámení s EJP projevili učitelé pro zavádění autoevaluace do výuky velký zájem, který ale postupně stagnoval a klesal. Je skutečně málo učitelů, kteří o EJP nikdy neslyšeli, ale je také málo těch, kteří ho v praxi používají. Proč tedy existuje povědomí o existenci, ale nedůvěra nebo neochota tento nástroj využívat? Znamená EJP nějakou zátěž pro vyučujícího nebo pro žáka nebo nutnost vnést nové metody do výuky a s tím spojené osvojení si nových postupů a opouštění ověřeného způsobu práce? Potřebují ho vůbec žáci a učitelé?

Z orientačního zjišťování využívání EJP mezi vyučujícími francouzského jazyka v Libereckém kraji vyplynulo, že se v současnosti dostupná tištěná verze EJP na školách nepoužívá.

Nejčastějším argumentem, proč učitelé ve výuce EJP nepoužívají je ten, že moderní učebnice obsahují určité formy portfolia. Zpravidla tematický soubor lekcí končí shrnutím nazvaným „ mé portfolio".

Problémem je nejednotnost a tedy i horší srovnatelnost jazykových dovedností na základě takových portfolií. Autoři učebnic jsou různí a různý je i jejich přístup k zařazování osvojování učebních strategií a autoevaluace. V rámci projektu jsme zkoumali učebnice cizích jazyků,

které se v českých školách používají. Uvedu příklad francouzštiny. Všech šest učebnic francouzských vydavatelů za posledních 5 let nějakou formu autoevaluace obsahuje. Buď se jedná o zcela samostatnou část nazvanou přímo portfolio (Echo2), nebo část v rámci shrnutí za souborem lekcí, která obsahuje otázky k autoevaluaci, přehled vhodných učebních strategií a některé deskriptory převzaté z EJP. Komplexnější využití deskriptorů EJP můžeme pozorovat u vyšších úrovní učebnic (např. Tout va bien 4), což zjevně souvisí i s tím, že k tomu, aby se žák mohl sám hodnotit, musí dobře chápat deskriptor. U nižších dílů učebnice by tedy logicky měl být deskriptor popsán v mateřském jazyce, což zahraniční učebnice těžko mohou zajistit.

Takovéto pojetí portfolia vychází z konkrétního materiálu učebnice, ale svou podstatou se EJP blíží. Často plní i funkci hodnotícího portfolia. Je to jakási příprava na hodnocení učitelem. Pokud žák kladně odpoví na dané otázky a splní správně zadané úkoly, znamená to, že zvládl učební materiál a nemusí se obávat zkoušek nebo kontrolních testů. Využití této části učebnice má kladný vliv na vytváření důležité učební strategie vlastního hodnocení a plánování učení. Mohlo by se zdát, že další obecnější portfolio, jakým je EJP, žák ani učitel k práci nepotřebuje. Nevýhodou je, že takové učebnicové portfolio je těsně vázáno na dovednosti spojené s obsahem a pojetím konkrétní učebnice. Žák si osvojí důležité strategie osvojování si CJ a naučí se i pravidelně sledovat svůj pokrok v učení, není ale jisté, zda bude schopen samostatně ohodnotit svou úroveň v jiné situaci bez podpory učebnice. Výhodou EJP je, že se jedná o nástroj pro zjišťování úrovně jazykových dovedností a sledování pokroku v učení také v mimoučebních situacích, v kontaktu s autentickým prostředím a u všech jazyků, které se žák učí nebo používá. Poskytuje obecnější pohled na osvojené komunikativní dovednosti v CJ nezávisle na věku, učebnici, povaze jazykového kurzu apod.

Vyučující, kteří argumentovali tím, že žáci jsou zvyklí se hodnotit ve výuce a nepotřebují k tomu EJP, nakonec popsali toto sebehodnocení jako výčet chyb a nedostatků, kterých se žák ve svém projevu dopustil. EJP je ale založeno na opačném principu. Prostřednictvím pozitivně definovaných deskriptorů „ umím, jsem schopen" žák vidí, jaké komunikace je schopen. Může srovnávat úroveň svého porozumění a produkce, srovnávat úroveň jazykových dovedností ve všech jazycích, které v různých situacích používá a zjišťuje svá silná a slabá místa. Důležité je, že svou úroveň definuje sám.

U řady vyučujících se také projevuje nedůvěra v důležitost sebehodnocení a nedůvěra k novým formám obecně. EJP není učebnice, přesto ale práce s ním znamená opustit pracovní postupy, které se plně opírají o nabídnutou metodu učebnice.

Ani argument, že sebehodnocení žák příliš neuplatní, neobstojí. Žák možná zpočátku potřebuje potvrzení učitele, že se v sebehodnocení nezmýlil. Ale postupně se naučí hodnotit sám. Bude to potřebovat třeba

ne přímo ve výuce, ale později, až se bude zapisovat do jazykových kurzů, až bude předkládat svá CV při žádostech o stáž, o práci apod. Zjevně tedy praktickou stránku EJP ocení starší studenti, ale návyk a techniku sledování učebních strategií a pokroku v učení potřebuje získat v samých počátcích učení.

Dalším možným důvodem malého zájmu o práci s EJP je poměrně vysoká cena jeho tištěné podoby.

EJP v elektronické podobě by znamenalo zjednodušení přístupu k nástroji samostatného hodnocení formou, která je pro současné žáky zcela běžnou. Pokud se žák naučil vnímat své učební strategie a pravidelně své učení hodnotit, může být vhodnou motivací pro samostatné osvojování cizího jazyka. Míra používání bude pravděpodobně souviset s věkem. U mladších žáků je pomoc učitele nezbytná a s EJP budou žáci pracovat pod dohledem vyučujícího. Nejvíc dosavadních uživatelů EJP je ve třídách základní školy. Na střední škole je už práce s tištěnou podobou EJP zdlouhavá. Elektronická podoba odpovídá víc zvyklostem individuální práce žáka. Také by tato forma mohla zcela vyhovovat dospělým, kteří se učí cizí jazyk v různých kurzech a kteří z profesních důvodů potřebují sledovat, zda v jazyce dělají dostatečné pokroky.

4 Didaktické využití EJP

Z hlediska žáka má EJP jednoznačně kladný přínos. Jak už bylo výše řečeno, motivuje ho tím, že dokumentuje jeho postupný pokrok v učení se cizímu jazyku, vede ho k uvažování nad vlastním učením, podporuje plánování dalšího učení, pozitivně oceňuje žákovu vícejazyčnost, pomáhá mu uvědomovat si vhodné strategie pro samostatné učení a perspektivu celoživotního vzdělávání.

Pro učitele může být EJP vhodným kontrolním nástrojem vlastní práce, toho, zda skutečně dosáhl učebních cílů, které si zpracoval podle rámcového vzdělávacího programu. Deskriptory jazykových dovedností v jednotlivých úrovních mohou učiteli ukázat provázanost mezi učebním plánem a požadovanou úrovní. Pokud žák umí a je schopen zvládat jazykové situace podle uvedených obecných deskriptorů, je to pro učitele zpětná vazba, že byl splněn konkrétní učební cíl v souladu s obecně vzdělávacím cílem zaměřeným na rozvoj klíčových kompetencí.

Příklad koherence mezi rámcovým vzdělávacím plánem nebo školním učebním plánem a deskriptory EJP:

RVP pro obchodní akademii – cizí jazyk výsledky vzdělávání	***Jazykový životopis EJP – strategie B1***
Žák používá opisné prostředky v neznámých situacích, při vyjadřování složitých myšlenek	Jestliže se mi nedostává odpovídajícího slova, umím použít jiného výrazu s podobným významem a požádat o opravu
ŠVP pro obchodní akademii - německý jazyk 3. ročník výsledky vzdělávání	***Jazykový životopis EJP – písemný projev B1***
Žák ovládá náležitosti německé obchodní korespondence včetně potřebné frazeologie	Umím písemně odpovědět na inzerát a zároveň požádat o bližší informace o výrobku

EJP je zaměřen na zjišťování úrovně komunikativní kompetence, deskriptory navíc zahrnují i zjišťování učebních strategií, které jsou pro komunikaci s rodilým mluvčím nezbytné. EJP učiteli potvrzuje, že obsah učebního plánu vhodně rozvíjel i kompetence k učení. Celkově práce s deskriptory vede k posuzování vlastních možností, k plánování učení a spolupráci, EJP tedy rozvíjí i kompetence sociální.

Pro učitele může být práce s EJP inspirací pro koncipování výuky podle individuálně definovaných potřeb žáků a zároveň je pro něj podnětem k zamyšlení, zda skutečně klíčové kompetence do svého učebního plánu zařadil.

5 Závěr

EJP má vzhledem ke svým obecně pojatým produktivním i receptivním deskriptorům jazykových dovedností možnost vytvářet koherentní celek s učebními plány pro výuku cizích jazyků. Projekt Evropské jazykové portfolio v praxi ještě probíhá. Jeho cílem je převést současnou tištěnou verzi do elektronické podoby, poskytnout vyučujícím metodickou pomoc při jeho používání a upozornit na možnosti využití jeho výchovně vzdělávací funkce ve škole.

6 Použité zdroje

LITTLE,D., PERCLOVÁ, R. Evropské jazykové portfolio. Příručka pro učitele a školitele. Council of Europe, MŠMT, 2001.

BOHUSLAVOVÁ,L., a kol.Evropské jazykové portfolio pro studenty ve věku 15-19let v České republice.Scientia, 2002, ISBN 80-7183-259-6.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky. Univerzita Palackého v Olomouci, 2002,ISBN 80-244-0404-4.
STOICHEVA,M., HUGHES,G., SPEITZ,H. Portfolio européen des langues. Etude d´impact [on line].[cit.1.10.2009]. Dostupné na http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/DGIV%20EDU%20LANG%20(2009)%201%20F%20Etude%20d'impact.doc
http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/evropske-jazykove-portfolio
http://www.europass.cz/projekt-evropske-jazykove-portfolio-v-praxi/
http://rvp.cz/

Kontakt na autora

Mgr. Jiřina Zahradníková, Ph.D.
VOŠMO a OA Jablonec nad Nisou, Horní nám. 15
E-mail: zahradnikova@vosmoa.cz